

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทนำ

การศึกษาวิจัยหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “พรรคการเมืองไทย ในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมือง : ศึกษากรณีพรรคประชาธิปัตย์” นี้มุ่งประเด็นความเป็นสถาบันทางการเมืองโดยมีสมมติฐานในการวิจัยว่าพัฒนาการของพรรคการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยได้พัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันทางการเมืองโดยผ่านขั้นตอนของการก่อตัวเป็นกลุ่มย่อย การขยายตัวเป็นขั้วทางการเมือง การขยายตัวอย่างกว้างขวางและการเป็นสถาบันทางการเมือง ในประการต่อมาพรรคประชาธิปัตย์เกิดขึ้นจากอุดมการณ์และการรวมตัวทางการเมืองของคณะบุคคลเพื่อผลักดันความเจริญแก่ประเทศชาติบนพื้นฐานอุดมการณ์เหล่านั้น และในประการสุดท้ายความเป็นสถาบันทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ทำให้เกิดความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการอยู่รอดมากยิ่งขึ้น สมมติฐานเหล่านี้ได้รับการทดสอบโดยการนำชีวิตการเมืองของตัวพรรคประชาธิปัตย์ ในบริบทของการเมืองไทยตั้งแต่การเริ่มก่อตัวจนกระทั่งก่อตั้งพรรคในวันที่ 5 เมษายน พ.ศ.2489 เป็นต้นมา ทั้งนี้อาศัยกรอบการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาของสถาบันการเมืองที่ได้รับการสร้างสรรค์ตามแนวความคิดของ Huntington ที่อธิบายในหนังสือ “Political Order in Changing Societies”

เนื้อหาชีวิตการเมืองของตัวพรรคประชาธิปัตย์แบ่งออกเป็นสี่ยุคด้วยกัน กล่าวคือ

1. ยุคที่หนึ่งระหว่างปี พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2501
2. ยุคที่สองระหว่างปี พ.ศ. 2511 ถึง พ.ศ. 2519
3. ยุคที่สามระหว่างปี พ.ศ. 2522 ถึง พ.ศ. 2533
4. ยุคที่สี่ระหว่างปี พ.ศ. 2533 ถึงปี พ.ศ. 2541

อย่างไรก็ดีอายุทางการเมืองกว่า 52 ปี ของพรรคประชาธิปัตย์นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ยาวนานกว่าพรรคอื่น ประสบการณ์ในด้านการเป็นฝ่ายค้านเป็นประสบการณ์ที่สร้างชื่อเสียงแก่พรรคประชาธิปัตย์อย่างมาก ในขณะที่การคัดค้านเผด็จการทหารในยุคแรกของการก่อตั้งพรรคถูกวิจารณ์ว่าไม่เป็นไปตามอุดมการณ์ เนื่องจากในอุดมการณ์แรกก่อตั้งพรรคนั้นเป็นไปเพื่อการไม่

สนับสนุนเผด็จการใดๆ อย่างไรก็ตามในอดีตนั้นพรรคประชาธิปไตยจัดเป็นพรรคการเมืองแนวอนุรักษนิยมก่อนที่จะกลายมาเป็นลัทธิเสรีนิยมใหม่

2. บทสรุปเบื้องต้นบริบทของกระบวนการเมืองไทย

การศึกษาวิจัยนี้มีผลสรุปเบื้องต้นของพรรคการเมืองไทยในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมืองได้ ดังนี้

1. ในเชิงประจักษ์นั้น พบว่าสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทย และสิทธิในการเลือกตั้งเกิดขึ้นก่อนพรรคการเมืองไทย ดังปรากฏว่ามีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นในปี พ.ศ.2489 ก่อนการมีพรรคการเมืองไทย การเกิดขึ้นได้ของพรรคการเมืองไทยจึงเป็นผลจากการที่บรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวมตัวกันเป็นพรรคการเมืองเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ทั้งนี้พรรคการเมืองไทยไม่มีโอกาสแสดงบทบาทต่อผู้เรียกร้องเพื่อการได้มาซึ่งสิทธิในทางการเมืองของประชาชน พรรคการเมืองไทยจึงมีลักษณะเป็น “พรรคสภา” (parliamentary party) ดังที่ศึกษากำเนิดพรรคประชาธิปไตยไว้ข้างต้น

2. ภูมิหลังของพรรคการเมืองไทยในเชิงประจักษ์นั้น พบว่าพรรคการเมืองไทยมีที่มาจากชนชั้นนำ (elites) ทางอำนาจซึ่งเป็นชนชั้นปกครองดั้งเดิมแบบขุนนาง อำนาจการครอบงำพรรคการเมืองเปลี่ยนผ่านไปสู่มือของชนชั้นนำที่เป็นผู้มั่งคั่งในทางเศรษฐกิจ ดังนั้นชนชั้นนำทางอำนาจก็ตีชนชั้นนำทางเศรษฐกิจก็ตี จึงมักเป็นที่มาของกำเนิดพรรคการเมืองเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมือง ดังกรณีพรรคประชาธิปไตยที่ชนชั้นนำทางอำนาจมีการนำพรรคการเมืองที่มีอยู่แล้วมารวมกัน และรวบรวมบุคคลต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อการก่อตั้งพรรคและให้การสนับสนุนนายควง อภัยวงศ์ ผู้นำที่มีบารมีทางการเมืองในขณะนั้น

3. ปัจจัยแวดล้อมเด่นชัดในเชิงประจักษ์ที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญต่อพรรคการเมืองนั้นคือปัจจัยด้านการเมืองและปัจจัยด้านกฎหมายซึ่งส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองบริบทในช่วงต้นของการเมืองไทยจึงพบว่าพรรคการเมืองจะเป็นฝ่ายรับผลกระทบจากการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญในฐานะที่พรรคการเมืองเป็นตัวแปรตาม แนวทางของพรรคการเมืองเป็นไปในทางปฏิกริยาเชิงรับมากกว่าเชิงรุก กล่าวคือพรรคการเมืองไทยเดินทางไปในกระบวนการที่เรียกว่า

“ทดลอง” มากกว่าการเดินทางไปในกระบวนการเจริญเติบโตและการอยู่รอดแบบเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามแบบอย่างที่เราควรจะเป็น (ought to be)

อย่างไรก็ตาม บริบทในช่วงหลังของพรรคการเมืองไทยนั้น พรรคการเมืองมีฐานะเป็นองค์กรสำเร็จรูปทางกฎหมาย กล่าวคือเป็นองค์กรเฉพาะในทางโครงสร้างตามมติบัญญัติหรือเป็นพรรคการเมืองตามกฎหมาย ดังนั้นการเกิดขึ้นและสิ้นสุดของพรรคการเมืองจะเป็นไปตามการเกิดขึ้นและสิ้นสุดลงของพระราชบัญญัติพรรคการเมือง จึงอาจสรุปเชิงปทัสสถานได้ว่าพรรคการเมืองไทยเกิดขึ้นได้เมื่อกฎหมายเปิดโอกาสให้มีได้ พรรคการเมืองจึงถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อการแข่งขันกันในการเลือกตั้งที่จะนำไปสู่การเป็นรัฐบาล

จึงมีข้อสังเกตสืบเนื่องในเชิงประจักษ์ว่าบทบาทของการทำหน้าที่ตามพหุัตถุประสงค์ของพรรคการเมืองนั้นมีขอบเขตอยู่ภายในระดับตัวบุคคลที่เป็นผู้นำและกลุ่มอำนาจที่ครอบงำพรรคการเมือง ในช่วงคาบเวลาหนึ่ง เมื่อตัวบุคคลสิ้นสภาพลงในทางการเมืองก็ดี ยกเลิกบทบาททางการเมืองของตนเองก็ดี ก็จะส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองนั้นด้วย

แต่ข้อสังเกตควรพิจารณาควบคู่กับความสามารถในการปรับตัวได้ของพรรคการเมือง เช่น ในกรณีของพรรคประชาธิปัตย์ที่ศึกษามาข้างต้น

4. ในเชิงประจักษ์ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมานั้น ไม่พบปรากฏการณ์ที่พรรคการเมืองไทยเพียงพรรคเดียวสามารถดำเนินการจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างมากได้ การรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลที่ประกอบด้วยพรรคการเมืองหลายพรรคจึงกลายเป็นปทัสฐานที่พรรคการเมืองต้องให้ความสำคัญเพื่อเสถียรภาพของพรรคการเมืองเองด้วย และพึงสังเกตด้วยว่าอดีตนั้นพรรคการเมืองไทยไม่ได้เป็นสถาบันทางการเมืองที่เป็นหลักในการใช้อำนาจทางการเมือง แต่ผู้ใช้คือสถาบันข้าราชการ โดยเฉพาะกลุ่มอำนาจทหาร

3. บทสรุปพรรคประชาธิปัตย์ในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมือง

พรรคประชาธิปัตย์ในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมืองอาจสรุปผลได้ว่า

พรรคประชาธิปัตย์ถูกจัดเป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นในสภาเพื่อการคัดค้านพรรคสหชีพของกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ และเพื่อการสนับสนุนนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งเป็นผู้นำที่มี

บารมีอีกกลุ่มหนึ่งในบริบทของการเมืองไทยในยุค พ.ศ. 2489 อันเป็นยุคที่พรรคการเมืองไทยอยู่ในขั้นตอนการเริ่มแบ่งเป็นฝักฝ่าย (factionalism)

กลุ่มฝักฝ่ายที่มีปรากฏอยู่ในบริบททางการเมืองไทยขณะนั้นประกอบด้วย กลุ่มทหารหนุ่มนำโดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นแกนนำชั่วคราวอำนาจในซีกทหารของคณะราษฎร กับกลุ่มพลเรือนนำโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) ในคณะราษฎรเช่นกัน ขณะที่มิกลุ่มนายควง อภัยวงศ์ เกิดขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งในซีกพลเรือน ลักษณะของการเกิดฝักฝ่ายดังกล่าวนี้จัดเป็นกิจกรรมของคนส่วนน้อยที่แข่งขันกันเพื่อเป้าหมายของตน โดยที่บทบาททางการเมืองของประชาชน (political participation) ในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองที่ยังไม่มาก

จึงตั้งข้อสังเกตได้ว่า การมีการขยายเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2489 นั้น ก็ยังไม่ได้หมายความว่าพรรคการเมืองไทยในคาบช่วงดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ (natural creature) เมื่อการเมืองไทยเริ่มเป็นที่รู้จักหรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งว่าประชาชนเข้ามีส่วนร่วมเป็นจำนวนมาก กลุ่มชนชั้นกลางนำโดยขบวนการนิสิตนักศึกษา รวมกลุ่มกัน โคนล้มอำนาจเผด็จการของกลุ่มของจอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 อาจถือได้ว่าบริบทของการเมืองไทยเกิดการแบ่งขั้ว (polarization) ขึ้นอย่างรุนแรงและชัดเจน ส่งผลต่อการขยายตัวและเป็นขั้นตอนสำคัญยิ่งของการพัฒนาระบบการเมือง เมื่อขั้วหนึ่งคือกลุ่มทหารที่ยึดครองอำนาจการเมืองติดต่อกันยาวนาน กับอีกขั้วหนึ่งคือกลุ่มชนชั้นกลางที่นำโดยขบวนการนิสิตนักศึกษา อย่างไรก็ตามพัฒนาการทางสถาบันของพรรคการเมืองไทยเกิดขึ้นเมื่อผลภายหลังวิกฤติการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น ได้ส่งผลให้พรรคการเมืองกลายเป็นสิ่งที่กำเนิดขึ้นโดยกฎหมาย (party as legal creature) จึงมีพรรคการเมืองไทยเกิดขึ้นจากพระราชบัญญัติพรรคการเมืองฉบับ พ.ศ.2517 จำนวนสูงถึง 43 พรรค และมีข้อสังเกตว่า เกิดการแข่งขันทางการเมืองภายใต้กติกาทางการเมืองเดียวกันตามแนวคิดของ Huntington และพบว่าพรรคประชาธิปไตยอยู่ในบริบทของขั้นตอนการแบ่งเป็นขั้ว (polarization) ของการเมืองไทยด้วยอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม ความเป็นพรรคการเมืองของไทยมักหมดไปถ้าขาดการรับรองของกฎหมายอันอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เมื่อมีการปฏิวัติรัฐประหารเกิดขึ้นและมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญ ยุบเลิกพรรคการเมืองก็จะส่งผลให้พรรคการเมืองขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาความเป็นสถาบันของตน ผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่าในขั้วของกลุ่มชนชั้นกลางซึ่งเป็นฝ่ายพลเรือนมักได้รับการกระทบกระเทือนจากการถูกจำกัดบทบาททางการเมืองโดยขั้วของกลุ่มอำนาจทหาร ในคาบช่วงเวลาของขั้นตอนการแบ่งเป็นขั้วของการเมืองไทย ถือได้ว่าพรรคการเมืองเป็นตัวแปรตาม (dependent variable)

ในขั้นตอนต่อมาของการขยายตัว (expansion) ของการเมืองไทย คือการเกิดพรรคการเมือง บางพรรคเข้มแข็งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางกลไกและระบบของพรรคมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้ศึกษา วิจัยพบว่า การขยายตัวของพรรคประชาธิปัตย์ได้ก่อให้เกิดการแบ่งเป็นกลุ่มฝักฝ่ายอันเนื่องมาจากการขยายตัวของพรรคการเมืองไทยมักขยายตัวโดยระบบอุปถัมภ์ (patronage system) ที่มีผู้อุปถัมภ์ (patron) กับผู้รับอุปถัมภ์ (client) เกิดขึ้นภายในพรรค พรรคประชาธิปัตย์ในคาบช่วงปี พ.ศ.2529 ได้รับการเลือกตั้งด้วยจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุดถึง 100 ที่นั่ง แต่ไม่มีโอกาสที่หัวหน้าพรรคจะได้เป็นผู้นำรัฐบาล อันอาจกล่าวได้ว่าพรรคประชาธิปัตย์พัฒนามาถึงขั้นตอนของการขยายตัว มีความเข้มแข็งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมทางการเมืองไทยดังเห็นได้จากการศึกษาวิจัยนี้บอกว่าระบบอุปถัมภ์เองได้ก่อให้เกิดความแตกแยกเป็นฝักฝ่ายขึ้นภายในพรรคประชาธิปัตย์เมื่อต้องดำเนินการในทางการเมืองด้วยเสียงข้างมากภายหลังการเลือกตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 อันอาจกล่าวได้ว่าพรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคการเมืองไทยที่มีความเป็นพรรคการเมืองที่เป็นตัวแปรตาม (dependent variable) ที่น้อยลงเมื่อเทียบกับความเป็นพรรคการเมืองที่เป็นตัวแปรอิสระ (independent variable) หมายความว่าพรรคการเมืองไทยสามารถคงสถานะตามกฎหมายไว้ได้ ไม่ถูกยุบเลิกไปแต่ปัจจัยภายในพรรคเองต่างหากที่ส่งผลต่อพรรคในขั้นตอนของการขยายตัวและ พัฒนาการทางสถาบัน

ขั้นตอนสุดท้าย คือ ขั้นตอนของความเป็นสถาบัน (institutionalization) ของการเมืองไทย ซึ่ง Huntington อธิบายว่าความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับระบบพัฒนาการและความแข็งแกร่งขององค์กรเองต่างหาก เมื่อพิจารณาจากแนวความคิดดังกล่าวของ Huntington ประกอบกับข้อเท็จจริงของบริบทการเมืองไทยพบว่าพรรคประชาธิปัตย์มีการปรับตัวได้ (adaptability) ในเรื่องของอายุของสถาบัน (chronological age) ซึ่งมีความต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่การก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2489 ความสามารถในการปรากฏด้วยอายุของพรรคประชาธิปัตย์อาจเป็นไปได้ว่าระเบียบวิธีการของพรรคสามารถตอบสนองหรือแก้ไขปัญหาได้นั่นเอง ส่วนอายุของกลุ่มผู้นำสถาบันหรือองค์กร (generational age) นั้นมีการสืบทอดมาหลายรุ่นด้วยความเรียบร้อยตามกลไกและข้อบังคับของพรรคประชาธิปัตย์เองพร้อมทั้งการทำหน้าที่ของสถาบันหรือองค์กร (organization's functions) หากมีความสามารถในการสร้างหน้าที่ขึ้นมาใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงต่อไปได้ นั้น Huntington เห็นว่าสถาบันนั้นมีความสามารถในการปรับตัวได้มาก ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่าพรรคประชาธิปัตย์สามารถเปลี่ยนจากการทำหน้าที่ฝ่ายค้านมาเป็นฝ่ายบริหารประเทศสลับกันไปมาได้โดยที่พรรคยังคงอยู่ และเปลี่ยนแปลงแนวทางจากอนุรักษนิยมไปสู่ลัทธิเสรีนิยมใหม่

คุณสมบัติประการต่อมาที่ใช้พิจารณาระดับของความเป็นสถาบันของพรรคประชาธิปัตย์ คือ ความสลับซับซ้อน (complexity) ขององค์กรกล่าวคือการขยายสาขาพรรคออกไปเป็นจำนวนมากจนปัจจุบันมีสาขาพรรคอยู่จำนวน 173 สาขาในปี พ.ศ. 2541 อันเป็นการขยายออกไปในแนวราบ ส่วนลำดับการบังคับบัญชาจะประกอบด้วยคณะผู้บริหารพรรค คณะกรรมการบริหารพรรค สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรค และสมาชิกพรรค อันเป็นสายการบังคับบัญชาแนวดิ่ง อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อสังเกตว่าพรรคการเมืองทุกพรรคจะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปีพุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ. 2541

ในประการต่อมาของความเป็นอิสระ (autonomy) ของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการที่สามของการพิจารณาความเป็นสถาบันทางการเมืองยังไม่อาจให้คำอธิบายที่ชัดเจน ในความเป็นอิสระที่แท้จริงของพรรคการเมืองไทยว่าจะมีความเป็นตัวของตัวเองหรือพ้นจากอิทธิพลของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลและผลประโยชน์ นอกจากนี้ยังพบว่าพรรคการเมืองไทยเคยตกอยู่ภายใต้กลุ่มอิทธิพลอำนาจทหารเป็นระยะเวลายาวนาน รวมถึงพรรคประชาธิปัตย์ด้วย พรรคการเมืองไทยหลายพรรคเกิดขึ้นและเติบโตได้ด้วยระบบอุปถัมภ์ (patronage system) ที่มีผู้อุปถัมภ์ (patron) และผู้รับการอุปถัมภ์ (client) เป็นแกนนำ ซึ่งหมายความว่าพรรคการเมืองไทยในบริบทที่ทหารมีอำนาจครอบงำอยู่นั้นพรรคการเมืองไทยเป็นตัวแปรตาม (dependent variable) ปังจัยภายนอกพรรคจึงมีอิทธิพลต่อพรรคการเมืองไทย อย่างไรก็ตามพรรคประชาธิปัตย์มีระเบียบในการคัดเลือกที่ชัดเจนสำหรับการคัดเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคที่จะเป็นรัฐมนตรี ซึ่งหมายความว่าตำแหน่งสำคัญสามารถบรรลุได้ตามระเบียบข้อบังคับพรรคโดยผ่านการฝึกหัดในตำแหน่งระดับล่างก่อน

ท้ายที่สุดของคำอธิบายความเป็นสถาบันการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์นั้น ความเห็นของ Huntington ให้คำอธิบายได้ว่าพรรคการเมืองที่จะได้รับการสร้างสรรค์นั้นต้องมีความเป็นปึกแผ่นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่มีความแตกแยก ซึ่งในความเป็นรูปธรรมแล้วหมายถึงการเคารพต่อมติพรรค พรรคประชาธิปัตย์ได้ชื่อว่าเป็นพรรคการเมืองที่มีความขัดแย้งเมื่อพรรคมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาก อันอาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าพรรคประชาธิปัตย์ปรากฏตัวอยู่ในการเมืองไทยได้ต่อเนื่องอย่างยาวนานโดยมีการเปลี่ยนแปลงของบุคคลที่เป็นผู้บริหารและเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคเป็นปัจเจกภายในพรรคที่เกี่ยวข้องกับการเติบโตและการได้รับศรัทธาจากประชาชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงและอาจถือเป็นปรากฏการณ์ปกติสำหรับพรรคประชาธิปัตย์ที่จะมีการแตกแยกและขัดแย้งกันภายในอันเป็นสิ่งที่บั่นทอนความเป็นสถาบันทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ได้ หากนำกรอบความคิดของ Huntington มาพิจารณาในแง่ของความเป็นปึกแผ่น

(coherence) ของพรรคการเมือง อย่างไรก็ตามพรรคประชาธิปัตย์ในยุคที่สามคือระหว่างปี พ.ศ.2522 ถึงปี พ.ศ.2531 มีความแตกแยกอย่างรุนแรงที่ส่งผลต่อความศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพรรคเป็นอย่างมาก และเป็นบทเรียนสำหรับพรรคประชาธิปัตย์ในยุคถัดมาคือ ยุคที่สี่ระหว่างปี พ.ศ.2533 ถึงปี พ.ศ.2541 (ปัจจุบัน) ในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่จะต้องรอบคอบและระมัดระวังมากขึ้นและมีผลกระทบต่อความศรัทธาจากประชาชนในเชิงลบที่น้อยลง เช่นในกรณีการออกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 จนส่งผลให้พรรคประชาธิปัตย์ในฐานะแกนนำรัฐบาลต้องยุบสภาและไม่ได้เป็นแกนนำใดในฝ่ายรัฐบาลในปี พ.ศ.2538 อันนำมาซึ่งการวิพากษ์วิจารณ์ กรณีการดำเนินการแจกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายสุเทพ เทือกสุบรรณ) ซึ่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากกลุ่มภาคใต้ แต่เมื่อเหตุการณ์ทอดตัวยาวออกไปกระแสการขัดแย้งไม่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนภายในพรรคก็ส่งผลให้ศรัทธาของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปไม่มากและพรรคมีความสามารถในการปรับตัวไปกับสถานการณ์นอกพรรคที่เปลี่ยนไปพรรคจึงยังอยู่มาได้โดยไม่ปรากฏความแตกแยกอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นสถาบันทางการเมืองตามแนวความคิดของ Huntington

ผู้ศึกษาวิจัย ขอทำการสรุปผลการศึกษาวิจัยเรื่องพรรคการเมืองไทยในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมือง ซึ่งศึกษากรณีพรรคประชาธิปัตย์ว่าระดับความเป็นสถาบันทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์สูงกว่าเมื่อเทียบกับเดิมของพรรคประชาธิปัตย์เองและเมื่อเทียบกับพรรคการเมืองอื่นแต่ยังมีใช้สถาบันทางการเมืองอย่างถาวร ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบภายในพรรคประชาธิปัตย์เองเป็นตัวกำหนด การที่พรรคประชาธิปัตย์เป็นองค์กรทางการเมืองนั้นก็ใช้องค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนผู้นำทางการเมืองในอดีต คือ นายควง อภัยวงศ์ เพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในรัฐสภา อันหมายความว่ารัฐสภาไทยนั้นมีมาก่อนพรรคการเมืองและหมายความว่าพรรคการเมืองเกิดขึ้นภายหลังการมีรัฐสภาแล้ว ดังนั้นพรรคการเมืองของไทยจึงมิได้เกิดขึ้นโดยสิทธิตามธรรมชาติ (natural right) แต่พรรคการเมืองไทยเกิดขึ้นโดยสิทธิตามกฎหมาย (legal right) ว่าด้วยพรรคการเมือง พรรคการเมืองไทยที่ควรจะเป็น (normative) จึงแตกต่างกับพรรคการเมืองไทยในความเป็นจริง (empirical)

อย่างไรก็ดี พรรคประชาธิปัตย์ในฐานะกรณีศึกษาจึงสามารถทดสอบต่อสมมติฐานที่วางไว้แต่แรกว่า

1. ในสมมติฐานประการแรกที่ว่าพัฒนาการของพรรคการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยได้พัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบันทางการเมือง โดยผ่านขั้นตอนของการก่อตัวเป็นกลุ่มย่อย การขยายตัวเป็นขั้วทางการเมือง การขยายตัวด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง และการเป็นสถาบันทางการเมือง

นั้น พบว่ามีความเป็นจริงในกระบวนการของพัฒนาการทางสถาบัน เนื่องจากพบคำอธิบายในการศึกษาวิจัยนี้

2. ในสมมติฐานประการที่สองที่ว่าพรรคประชาธิปัตย์เกิดขึ้นจากอุดมการณ์และการรวมตัวทางการเมืองของคณะบุคคลเพื่อผลักดันความเจริญแก่ประเทศชาติบนพื้นฐานอุดมการณ์เหล่านั้น พบคำอธิบายว่ามีความเป็นจริงเช่นกันแต่สมมติฐานนี้อาจไม่ครอบคลุมข้อเท็จจริงทั้งหมด

3. ในสมมติฐานประการที่สามที่ว่าความเป็นสถาบันทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ทำให้เกิดความเข้มแข็งและมีศักยภาพในการอยู่รอดมากยิ่งขึ้น พบคำอธิบายว่าพรรคประชาธิปัตย์มีประสบการณ์ที่เข้มข้นและมีความสามารถในการปรับตัวยืดหยุ่น แม้อัตินั้นสภาพแวดล้อมต่างๆ มีส่วนกำหนดให้พรรคประชาธิปัตย์เป็นเช่นที่เป็นอยู่ในฐานะที่เป็นตัวแปรตาม (dependent variable) แต่ปัจจุบันปัจจัยภายในพรรคประชาธิปัตย์เองเป็นตัวกำหนดให้พรรคประชาธิปัตย์ว่าจะเป็นเช่นไร เรียกว่าเป็นพรรคการเมืองที่อยู่ในฐานะตัวแปรอิสระ (independent variable)

กรณีของพรรคประชาธิปัตย์ให้คำอธิบายว่า พรรคการเมืองของไทยเมื่อพัฒนามาระดับหนึ่งแล้วจะกลายเป็นองค์กรที่มีระดับความเป็นสถาบันได้เพียงใดนั้น จะต้องพิจารณาจากความเข้มแข็งและการที่พรรคการเมืองมีศักยภาพในการอยู่รอดว่ามีมากน้อยเพียงใดควบคู่กันไปด้วย

ในบริบทการเมืองไทยนั้น กฎหมายพรรคการเมืองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญแม้จะมีใช้ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองถูกรงไว้ตามกฎหมายก็ตาม แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2541 และกฎหมายที่เกี่ยวข้องก็จะเป็นกลไกที่สำคัญของการพัฒนาพรรคการเมืองที่ควรศึกษาต่อไป

อย่างไรก็ดีแม้กลไกดังกล่าวจะทำงานอย่างได้ผลก็ตาม พรรคการเมืองที่มีแต่ความแตกแยกไม่สามารถประนีประนอมกันภายในพรรคได้ก็ย่อมประสบแต่ปัญหา ดังนั้นการที่พรรคประชาธิปัตย์จะเติบโตเป็นสถาบันทางการเมืองที่อยู่ในฐานะพรรคการเมืองใหญ่พรรคหนึ่งในบริบทการเมืองไทยที่มีพรรคการเมืองใหญ่ที่มีจำนวนน้อยพรรคนั้น ผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่าสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษาวิจัยต่อเนื่องจากพรรคการเมืองที่ดีและจะยึดถือเป็นแบบอย่างในระบอบประชาธิปไตยไทยได้นั้นจะต้องมีความสามารถในการสร้างความสามัคคีและความกลมเกลียวให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงภายในพรรคการเมืองเท่านั้น

4. ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่องของพรรคการเมืองไทยในกระบวนการพัฒนาสู่ความเป็นสถาบันทางการเมือง : ศึกษากรณีพรรคประชาธิปัตย์นี้ ผลสรุปของการวิจัยดังกล่าวข้างต้นนำมาสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาและข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. การขยายสาขาพรรคประชาธิปัตย์เพื่อให้เป็นพรรคของมวลชนที่ยั่งยืน

ในกรณีของสาขาพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งมีอยู่แล้วจำนวน 173 สาขา นั้นแม้พิจารณาได้ว่ามีจำนวนสาขาพรรคที่มากกว่าพรรคการเมืองอื่นทุกพรรครวมกันและมีการขยายจำนวนสาขาพรรคอย่างรวดเร็ว แต่ในการเลือกตั้งหลายครั้งพรรคประชาธิปัตย์ก็เคยได้รับผลกระทบในเรื่องกระแสความนิยมพรรคที่ตกต่ำอย่างมากเช่นกรณีการเลือกตั้งเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2535 ซึ่งในกรุงเทพมหานคร ผลปรากฏว่าพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกตั้งเพียงที่นั่งเดียวได้แก่ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ดังนั้นถ้าพิจารณาจำนวนสาขาพรรคที่มากจึงอาจมิใช่หลักประกันความยั่งยืนของความเป็นสถาบันทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่าการขยายสาขาพรรคประชาธิปัตย์โดยพื้นฐานนั้นมีหลักเกณฑ์และการมีผู้เข้าร่วมทางการเมืองที่มีแบบอย่างสืบทอดกันมาแต่ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง พ.ศ.2541 นั้นพรรคการเมืองต้องมีการปรับองค์กรมากพอสมควรเพื่อให้สอดคล้องในระบบการเลือกตั้งแบบเขตละหนึ่งคนจากเขตเลือกตั้งทั่วประเทศทั้ง 400 เขตนั้น พรรคประชาธิปัตย์อาจมีศักยภาพในการเพิ่มจำนวนสาขาพรรคออกไปได้ดีกว่าพรรคการเมืองอื่น แต่การเพิ่มสาขาพรรคที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ประชาชนและมีความยึด โยงเหนียวแน่นในกลุ่มพลังต่างๆ ของสังคมจะทำให้พรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคของมวลชนที่ยั่งยืนสามารถที่จะเพิ่มระดับของความเป็นสถาบันทางการเมืองที่สูงขึ้นและมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเป็นองค์กรทางการเมืองที่เข้มแข็งกว่าในปัจจุบัน โดยมีสาขาพรรคการเมืองทั่วประเทศเป็นฐานรองรับ

มีข้อสังเกตว่า การที่พรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคการเมืองเก่าแก่ที่มีขนาดใหญ่ก็มีได้หมายความว่าสามารถครองเสียงข้างมากได้ในการเลือกตั้งทุกครั้งเสมอไปหรือไม่มีโอกาสขยับเลิกพรรคได้ ดังตัวอย่างที่กล่าวแล้ว อีกทั้งบริบทสังคมการเมืองไทยยังปรากฏว่ามีการย้ายพรรคของนักการเมืองเพื่อรักษาที่นั่งของตนเองในพื้นที่ไว้ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความเปราะบางต่อพฤติกรรม การเลือกตั้ง เช่นที่เป็นอยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันส่งผลให้พรรคการเมืองได้รับชัยชนะด้วยตัวบุคคลมากกว่าการที่ตัวบุคคลได้รับเลือกตั้งโดยพรรคการเมืองที่ตนสังกัด ดังนั้นพรรคการเมืองจึงไม่เคยมีโอกาเป็นพรรคการเมืองที่มีเสียงเกินครึ่งหนึ่งในสภาผู้แทนราษฎรที่จัดตั้งรัฐบาลเพียง

พรรคการเมืองเดียว เสถียรภาพของพรรคการเมืองและเสถียรภาพของรัฐบาลจึงเกี่ยวข้องกันอย่างชัดเจน

การขยายสาขาพรรคยังมีความจำเป็นและประโยชน์ต่อพรรคการเมืองในการเตรียมความพร้อมและปรับตัวเพื่อนำนักการเมืองเข้าสู่ระบบการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อพรรคจำนวน 100 คน ซึ่งเท่ากับพรรคการเมืองจะต้องมีการระดมบุคคลากรมาคัดเลือกทั้งจากสาขาพรรคและจากบุคคลทั่วไป อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องติดตามศึกษาวิจัยต่อไปภายหลังการปรับตัวของพรรคการเมืองตามกลไกใหม่ของรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญดังกล่าวซึ่งได้แก่ การที่รัฐต้องให้เงินสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนาสาขาพรรคการเมือง

2. การใช้ข้อบังคับพรรคการเมืองเพื่อความเป็นระเบียบของพรรคและลดความขัดแย้งภายในพรรค

จากบทสรุปจะพบว่าพรรคประชาธิปไตยเป็นพรรคการเมืองเก่าแก่ที่มีขนาดใหญ่ การที่จะคงความเป็นสถาบันทางการเมืองเพื่อให้เป็นพรรคการเมืองที่เป็นตัวแทนประชาชนทุกกลุ่มสาขาอาชีพได้นั้นจึงเป็นบทบาท หน้าที่และความรับผิดชอบของพรรคการเมืองโดยตรง โดยผู้ที่เกี่ยวข้องแต่การเป็นพรรคการเมืองที่มีความหลากหลายของสมาชิกพรรค โดยเฉพาะสมาชิกที่มีสถานภาพความเป็นผู้แทนราษฎรอยู่กับตนนั้น อาจมีข้อเรื่องปกติธรรมดาของการเข้ามาอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม ดังนั้นความเป็นระเบียบหรือการมีวินัยจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงความเป็นชุมชนทางการเมืองหรืออาจพิจารณาได้ว่าวินัยพรรคการเมืองเป็นเครื่องมือที่สำคัญและจำเป็นของการจัดระเบียบประชาคมการเมือง

อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตสำคัญว่าพรรคประชาธิปไตยมีวัฒนธรรมองค์กรหรืออาจเรียกว่าเป็นจารีตประเพณีแห่งพรรคก็ได้ ในกรณีที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคโดยปกติเมื่อได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในคณะรัฐบาลติดต่อกันสองสมัยแล้วจะต้องเว้นหนึ่งสมัยเพื่อเปิดโอกาสแก่สมาชิกท่านอื่นบ้าง ตำแหน่งสำคัญเหล่านั้น อาทิเช่น ตำแหน่งรัฐมนตรี ตำแหน่งเลขาธิการรัฐมนตรี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่อาจช่วยแก้ไขปัญหาและลดความขัดแย้งภายในพรรคลงได้ แต่ตำแหน่งที่สำคัญภายในพรรคก็มักมีการพิจารณาลงมติดกันในที่ประชุมเพื่อความตกลงกันและรวมขอมกันไว้ จารีตประเพณีดังกล่าวนี้จะต้องทำการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมถึงความเป็นมาและการดำรงอยู่ตลอดจนการปรับใช้ไปตามสถานการณ์และโอกาสในทางการเมืองของพรรคประชาธิปไตยและเป็นการสมควรอย่างยิ่งถ้าหากจะมีการศึกษาเพิ่มเติมถึงความแปรเปลี่ยนไปในเชิงวัฒนธรรมองค์กรดังกล่าวของพรรคประชาธิปไตยภายหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบเขตละหนึ่งคนกับระบบบัญชีรายชื่อพรรคการเมืองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เนื่องจากได้มีบทบัญญัติการห้ามสมาชิก

สภาผู้แทนราษฎรดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในเวลาเดียวกัน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากระบบบัญชีรายชื่อพรรคเมื่อลาออกไปเพื่อดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ก็ให้เลื่อนผู้ที่อยู่ในบัญชีรายชื่อพรรคในลำดับถัดไปขึ้นมาเป็นแทน ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากเขตเลือกตั้งเมื่อลาออกไปเพื่อดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีก็ให้มีการเลือกตั้งซ่อมแทนตำแหน่งที่ว่างภายใน 45 วัน ทั้งนี้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งจากระบบบัญชีรายชื่อพรรคก็ดี จากเขตเลือกตั้งก็ดี เมื่อลาออกไปไม่ว่าเพื่อการใดย่อมพ้นจากความเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ลาออกไปดำรงตำแหน่งในคณะรัฐบาลเมื่อพ้นจากคณะรัฐบาลจึงไม่มีสภาพของความเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลับคืนมาอีก ตามหลักการแยกอำนาจนิติบัญญัติออกจากอำนาจบริหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรติดตามศึกษาวิจัยต่อไป

ข้อเสนอแนะนี้จึงมุ่งที่จะให้พรรคประชาธิปัตย์ยึดถือข้อบังคับพรรคโดยเคร่งครัดเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบภายในองค์กรอันจะนำไปสู่การลดความขัดแย้งภายในพรรคได้ เช่น กรณีความขัดแย้งระหว่างนายทวี ไกรคุปต์ กับนายสุเทพ เทือกสุบรรณ ซึ่งแสดงออกถึงว่ากฎเกณฑ์ ระเบียบวินัย และข้อบังคับพรรคประชาธิปัตย์มีขีดความสามารถหรือประสิทธิภาพใช้งานได้เพียงระดับหนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่จะต้องผลักดันให้ข้อบังคับพรรคประชาธิปัตย์สามารถใช้งานได้มีประสิทธิภาพเพื่อคงความเป็นสถาบันทางการเมืองสำหรับพรรคการเมืองที่มีขนาดใหญ่ให้ได้

3. การปรับนโยบายและกระบวนทัศน์ (paradigm) ของพรรคประชาธิปัตย์สู่ความเป็นสากลที่สอดคล้องกับการเลือกตั้งในระบบบัญชีรายชื่อพรรค

การที่พรรคประชาธิปัตย์จะคงความเป็นสถาบันทางการเมืองเพื่อความเป็นพรรคการเมืองตามแบบอย่างตะวันตก หรือเป็นพรรคการเมืองในระดับสากลนั้นจำเป็นต้องมีการปรับตัวในด้านนโยบายและกระบวนทัศน์ (paradigm) ซึ่งหมายถึงว่าพรรคการเมืองที่จะทำการณรงค์หาเสียงในการเลือกตั้งทั่วไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีความจำเป็นต้องแข่งขันกันในด้านของนโยบายพรรคด้วย เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากระบบบัญชีรายชื่อพรรคจำนวน 100 คนใช้ประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง การหาเสียงจึงให้ยึดนโยบายเป็นหลักใหญ่ ดังนั้นประชาชนก็จะพิจารณาเลือกพรรคการเมืองที่มีความชัดเจนในด้านนโยบายรวมทั้งกระบวนทัศน์ ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาวิจัยถึงหลายประเด็น อาทิ นโยบายด้านเศรษฐกิจและการลงทุน นโยบายด้านการเงินและการคลัง นโยบายด้านการต่างประเทศ เป็นต้น ในส่วนของกระบวนทัศน์นั้นพรรคการเมืองควรแสดงออกโดยการจัดทำแผนแม่บทต่างๆ อาทิ แผนฟื้นฟูเศรษฐกิจ แผนพัฒนาการเมือง เป็นต้น